

Țara Moldovei „Poartă a creștinătății” în a doua jumătate a secolului al XV-lea

Gheorghe Gonța, dr. hab., prof. univ.

Summary

This article is about the role of Moldavia, in the time of Stephen the Great in battle against the Ottoman Empire. Such highlights major battles fought by Stephen the Great against Ottoman Empire and collaboration with Catholic Europe. Stephen the Great highlight the strategic significance of the cities of the south: Chilia and Belgorod. "Gate of Christianity" is a politico-religious mission of Stephen the Great who was entrusted by Pope and Orthodox Christian Church.

Prin domnia sa îndelungată, prin victoriile sale , dar și prin abilitatea sa politică, Ștefan cel Mare a reușit, mai mult decât oricare alt domn, să facă din Moldova medievală un factor important al politicii europene a epocii sale, să-i confere prestigiu și respectabilitate. Sub aceste aprecieri se semnează majoritatea istoricilor care studiază epoca respectivă a Evului Mediu.

Însă, deși i s-au dedicat câteva monografii (de la aceea din 1904, a lui Nicolae Iorga[10], până la cele apărute recent), iar bibliografia subiectului ocupă paginile unor volume întregi[16], epoca domniei lui Ștefan cel Mare se înfățișează ca un câmp vast pentru cercetări noi. Și la compartimentul, referitor la relațiile Țării Moldovei cu Imperiul Otoman, locul și rolul lui Ștefan cel Mare în lupta antiotomană, lucrurile stau la același nivel. Ba mai mult, în ultimul timp au apărut idei controversate, nepotrivite, conexiuni forțate sau, din contra, nerelevante informații trecute cu vederea ș. a. [12, p. 15-43], care necesită o nouă analiză a evenimentelor. Una din problemele discutate se referă la evoluția luptei antiotomane a Țării Moldovei până la 1473. Noile documente și cercetări științifice ne permit elucidarea acestui compartiment [7, p. 93-94; 13, p. 211-212].

Urcarea la tron a lui Ștefan cel Mare are loc în contextul declanșării crizei politice în Europa. Unia de la Florența din 1439 a ridicat în lumea creștină catolică și ortodoxă drapelul luptei antiotomane. Moldova a participat și a susținut hotărârile Conciliului de la Ferrara – Florența. Ungaria a realizat, prin personalitatea lui Iancu de Hunedoara, programul de formare a unui front comun antiotoman la Dunărea de Jos. În rezultat s-a constituit o forță creștină catolico-ortodoxă formată din Ungaria, Moldova și Țara Românească [7, p. 16-17]. Căderea Constantinopolului în 1453 a adus la prăbușirea echilibrului politic european. În Moldova s-a produs o restaurare ortodoxă. În țară a fost demis mitropolitul grec Ioachim și ridicat la înaltul post Theoctist I (1453-1478), sfetnic și colaborator prețuit a lui Ștefan cel Mare. În continuare, vreme de aproape un secol, biserica din Moldova nu se va supune patriarhiei din Constantinopol, care este subordonată sultanului [14, p. 257]. Moartea lui Iancu de Hunedoara, la 11 august 1456, după biruința de la Belgrad, s- a înrăutățit și mai mult situația coaliției ungaro-moldo-muntene. În această conjunctură politică urcau la tron Vlad Țepeș, în Țara Românească și Ștefan cel Mare, în Moldova. Ei și-au preluat de la Iancu de Hunedoara drapelul apărării Creștinătății în fața expansiunii otomane [3, p. 152]. Având în vedere durată scurtă a domniei lui Vlad Țepeș (1456-1462) și faptul că tânărul rege al Ungariei Matias Corvin (1458-1490) este angajat la început în rezolvarea altor probleme, era necesar, chiar de la luarea domniei, ca Ștefan cel Mare să se includă în lupta antiotomană la Dunărea de Jos.

Evident, în primii ani ai domniei (1457-1462), Ștefan cel Mare este angajat și în lupta pentru recunoașterea sa pe arena internațională și pentru înlăturarea unchiului său Petru Aron, ce se găsea

în Polonia, care era, deocamdată, domnul oficial al Moldovei, conform înțelegerilor externe. În confruntarea cu Polonia din 1457-1459, Ștefan lovea de fapt în axa politică polono-otomană, apărută odată cu deplasarea centrului de greutate a politicii externe a Regatului Polon din zona Mării Negre, în Zona Mării Baltice. Conflictul moldo-polon s-a încheiat prin tratatul de la Overcăuți din 4 aprilie 1459, ce reprezenta primul act diplomatic în care Moldova lui Ștefan cel Mare apare ca subiect de drept internațional. Tot în 1459 Vlad Țepeș întrerupe plata tributului către Imperiul Otoman și astfel declară război sultanului, angajându-se în calitate de lider al luptei antiotomane la Dunărea de Jos. Acțiunea lui Vlad Țepeș este strâns legată de decizia Congresului de la Montua, ținut în același an, 1459 din inițiativa papei Pius al II-lea, cu menirea de a organiza o nouă cruciadă antiotomană. Un rol de seamă în proiectata, dar nerealizată cruciadă, îi era rezervat regelui maghiar Matias Corvin, care promisese participarea personală, în fruntea a 40 000 de oșteni [9, p. 87-88]. În acest context, Vlad Țepeș, în calitate de vasal al regelui ungar, ia inițiativa acțiunilor serioase împotriva turcilor, având promisiunea de ajutor din partea suzeranului. Întreruperea plății tributului către Poarta Otomană și atacurile în regiunile turce din Balcani aduc, în vara anului 1462, la campania sultanală asupra Țării Românești. Deși înfruntarea pe câmpul de luptă nu a dus la biruința otomanilor, ba chiar ei au suferit o înfrângere în timpul atacului de noapte al lui Vlad Țepeș (17-18 iunie), Mehmed al II-lea a rămas, până la urmă, adevăratul câștigător. Poziția distructivă a regelui Matias Corvin față de cruciada antiotomană l-a adus pe Vlad Țepeș la pierderea tronului și la întemnițarea sa la Buda, timp de 14 ani.

Acțiunile lui Ștefan cel Mare în această confruntare antiotomană sunt evidente. În contextul, când în 1459, el este recunoscut monarh oficial prin tratatul de la Overcăuți, hotărârile Congresului de la Montua includ și Moldova în confruntarea cu Înalta Poartă la Dunărea de Jos. Iată de ce, în cadrul evenimentelor din vara anului 1462, Ștefan avea mobilizată oastea și se include în operațiunile antiotomane. Anume cu această oaste, îndată după retragerea lui Vlad Țepeș de pe câmpul de luptă, de la 17-18 iunie, Ștefan atacă la 22 iunie garnizoana ungară și munteană de la Chilia. Este un atac antiotoman deoarece izvoarele subliniază că în vara anului 1462 Mehmed al II-lea declara: „Atâta vreme cât Chilia și Cetatea Albă le țin și le stăpânesc românii, iar ungurii Belgradului sârbesc, noi nu vom putea avea nici o biruință” [2, p.128]. Trebuie subliniat că acest interes a lui Mehmed al II-lea față de Chilia și transformarea Mării Negre într-un „lac turcesc” este înregistrat îndată după cucerirea Constantinopolului. Judele sibian Oswald scria că sultanul turc „vrea să trimită o putere mare și remarcabilă pentru a dărâma cetatea numită Chilia și orașul de lângă ea, care se află la capătul unde Dunărea curge în mare” [6, p. 441-442]. În acest context, Ștefan caută să pună mâna pe cetate înaintea turcilor, pentru a împiedica instalarea otomanilor la Dunărea de Jos. Deși nu i-a reușit, nici sultanul nu a mai încercat să ia Chilia în 1462 din teama unui conflict cu Moldova, care nu intra în programul său politic din acea perioadă.

Eșecul din 1462 nu a modificat direcția politicii externe a lui Ștefan cel Mare, care a rămas aceeași în continuare, până la redobândirea Chilieii în ianuarie 1465. De data aceasta asediul cetății a fost pregătit mai bine, domnul având și o înțelegere cu locuitorii din interiorul ei. Ștefan și-a instalat în cetate proprii săi pârcălabi, pe cumnatul Isaia, și boierul Buhtea [5, p. 16]. Astfel Moldova redevenea o putere pontică. Revenirea Chilieii la Moldova s-a aflat la originea principalelor conflicte externe ale țării în următoarele decenii.

Când Ștefan a cucerit tronul Moldovei, țara plătea, începând cu 1456, tributul de 2000 de

galbeni Imperiului Otoman. Domnul a continuat să plătească acest tribut, păstrând relațiile de pace cu Mehmed al II-lea. Cucerirea și reîntoarcerea Chilieii, unde, stăpân, în numele sultanului, era Radu cel Frumos, vasalul Porții Otomane, în componența Moldovei a adus la o reacție a padișahului turc, deoarece, cum s-a menționat, cetatea constituia una din sferile lui de interese strategice. Pentru a ameliora această tensiune ce putea aduce la o confruntare armată, Ștefan mărește în 1465 suma tributului plătit otomanilor, la 3000 de galbeni. Acest pas diplomatic a fost acceptat de către sultan și plata tributului va continua până în 1473.

În același timp, Ștefan cel Mare continuă să activeze în realizarea ideii creștine de luptă antiotomană. În fața solidarității ineficiente a Europei catolice, cunoscută sub numele de „Respublica Christiana”, evidentă chiar în condițiile războiului venețiano-otoman din 1463-1479, Ștefan a încercat să ridice o solidaritate ortodoxă. Este o formulă pe care a crezut-o, poate, mai practică decât aceea în care se înmănușaseră eforturile lui Iancu de Hunedoara și, oricum, mai adecvată în condițiile prăbușirii Uniei de la Florența. În fruntea unei asemenea cruciade, el se vedea pe sine însuși [7, p. 45]. E greu de spus, dacă, prin aceasta, domnul va fi încercat să dea o replică Republicii Creștine sau, doar să asigure, în cadrul acesteia, un loc important Europei Ortodoxe.

Aplanarea ostilităților cu ungurii, în 1467, i-a permis lui Ștefan cel Mare să se includă mai activ în coaliția contra Imperiului Otoman. Momentul ales de Ștefan a corespuns fazei celei mai critice a luptei dintre sultanul Mehmed al II și adversarii săi europeni și asiatici, ce formau coaliția antiotomană, condusă de Veneția, unde intra și statul turcoman din Asia Akkoyunlu, condus de Uzun Hasan.

La început, în iulie 1468, Ștefan cel Mare reînnoiește tratatul cu Polonia care avea ca sarcină majoră lupta împotriva turcilor și tătarilor [1, p. 300-304]. Este prima dată, când domnul include în acte externe sarcina de a organiza coaliție antiotomană. În replică, în iarna 1468-1469, au loc acțiuni militare ostile a turcilor la adresa Moldovei. Se pare că în 1469-1470, la îndemnul sultanului, se efectuează și atacul tătarilor din Crimeea asupra Moldovei. În acest context încercarea de a susține o cruciadă a sa, ortodoxă, trebuia să conducă pe Ștefan cel Mare la căutarea unor aliați sau sprijinitori în lumea ortodoxă și, implicit, la un efort de solidaritate a ortodoxilor. Faptele sprijină o asemenea ipoteză, la finele anilor 60 ai secolului al XV-lea încep acțiunile antiotomane în Țara Românească [17, p. 12-16].

La atacul lui Radu cel Frumos, cu sprijinul beilor din Dobrogea, asupra Moldovei, la sfârșitul anului 1469, replica din februarie 1470 a lui Ștefan cel Mare a fost fulgerătoare și devastatoare. Acțiunea avea sarcina de a provoca groaza inamicului și a arăta turcilor că Moldova va lupta cu toate mijloacele și cu toată hotărârea pentru a-și apăra independența. Această acțiune militară a marcat începutul politicii de atragere a Țării Românești într-un front comun de luptă antiotomană, ce va fi dusă cu tenacitate mai bine de un deceniu. Putem spune că acțiunea lui Ștefan cel Mare din 1470 a încadrat Moldova într-una din cele mai mari încercări de îndârjire și respingere a Imperiului Otoman, la care au participat puterile europene și asiatice. Încetând de a mai fi un simplu obiect al rivalității polono-ungare, Moldova devenea un factor activ, de importanță considerabilă, al politicii europene.

În cadrul pregătirii acțiunilor antiotomane pe linia Dunării de Jos, Ștefan cel Mare acordă o mare atenție întăririi pozițiilor sale în regiunea nord-pontică. În septembrie 1472 Ștefan se căsătorește a doua oară, cu Maria Asanina Paleologhina de Mangop, coborâtoare din neamul

împărătesc al Paleologilor bizantini și din acela, tot împărătesc, al Asaninilor bulgari. Mangopul, cunoscut în documentele vremii ca Theodoro, era un stat mic pe coasta apuseană a peninsulei Crimeea. Căsătoria s-a proiectat pe tărâmul intereselor comune, economice și politice a statelor pontice din regiune: Moldova, Hanatul Crimeei, Mangopul și Caffa genoveză. Cronica de la Bistrița menționează că Ștefan cel Mare este numit în continuare, cu mare solemnitate, de către „boieri și orășeni, în frunte cu mitropolitul, țar, adică împărat.” [18, p. 28].

Momentul, când, în toamna târzie din 1473, Ștefan intră în luptă cu vasalul sultanului Radu cel Frumos, este desemnat în istoriografie cu totul nefavorabil, deoarece în vara aceluiași an, flancul asiatic al alianței antiotomane s-a prăbușit, în rezultatul biruinței lui Mehmed al II-lea asupra lui Uzun Hasan. Domnul a mizat însă pe înțelegerile stabilite cu ceilalți monarhi europeni, pe slăbirea forțelor militare otomane în luptele grele din Asia, precum și pe faptul că 12 000 de ostași munteni fuseseră trimiși încadrați în campania sultanală și nu reușiseră să se întoarcă acasă.

Împărțită în 12 cete, fiecare câte 4 steaguri (1 steag avea cca 250 de oșteni), oastea condusă de Ștefan cel Mare îl înfrânge și îl alungă din țară pe Radu cel Frumos. Concomitent, este oprită plata haraciului, ce reprezenta pasul foarte greu al declarației de război Imperiului Otoman. Instalându-l la tronul muntean pe Basarab cel Bătrân (Laiotă), domnul a luat familia lui Radu Voievod (soția și unica fiică), precum și toate comorile lui și se retrage în Moldova. În rezultatul acțiunilor lui Ștefan cel Mare, tot centrul de greutate al războiului antiotoman s-a mutat la Dunărea de Jos.

Evenimentele care au urmat s-au succedat cu o mare repeziciune. Confruntările cu Radu cel Frumos au continuat și în 1474. Ștefan cel Mare reușește să întoarcă la tronul Țării Românești pe Laiota Basarab, în toamna aceluiași an. Radu cel Frumos e nevoit să fugă în Transilvania. După trecerea lui Laiotă de partea turcilor, el este înlocuit, pentru puțin timp, cu Basarab cel Tânăr (Țepeluș). Deși Imperiul Otoman nu a reacționat imediat cu acțiuni militare împotriva Moldovei, Ștefan Vodă era conștient însă de faptul, că această confruntare, care urma să decidă soarta țării, se va desfășura în curând.

Deja în a doua jumătate a anului 1474, Mehmed al II-lea își propune, ca obiectiv principal, supunerea Moldovei. La început, sultanul a cerut lui Ștefan cel Mare să aducă personal tributul la Istanbul, precum făcea domnul muntean și să cedeze turcilor Chilia și Cetatea Albă. El îl prevenea că, dacă nu se va supune, îl va sili cu forța. Refuzul lui Ștefan aduce la trimiterea unei oști, pe care, izvoarele o evaluează la 100-120 mii de oameni, în care intră și forțele armate neregulate - akângii. Fiind bolnav sultanul, oastea este condusă de Suleyman Hadâmbul, beilerbeiul Rumeliei.

La începutul lui ianuarie 1475 oastea otomană a intrat în Moldova. Bătălia generală s-a dat la 10 ianuarie 1475, în valea din sudul Vasluiului, care era strâmtă și noroioasă, nepermițându-i lui Suleyman pașa să-și desfășoare, într-o manieră favorabilă, trupele. În rezultat, când Ștefan a pornit în luptă, urmat de boierii călări, care se găseau în rezerva comandantului, turcii n-au rezistat și au început retragerea. Urmărirea a continuat și următoarele zile, încheindu-se în noaptea de joi, 12, spre vineri, 13 ianuarie.

Pierderile au fost uriașe pentru armata otomană. După unele calcule au murit cca 40 000 de ostași. Rareori au suferit otomanii o asemenea înfrângere. Ea a fost recunoscută de înșiși turcii, care, practic, nu făceau acest lucru. Cronicarul turc Mehmed Sa'adeddin recunoaște că pe câmpul de bătae au murit „mulți ostași musulmani” și chiar Suleyman a scăpat cu greu de la nenorocirea peirii [4, p. 322].

Victoria de la Vaslui - una dintre cele mai mari victorii militare de după căderea Constantinopolului - a produs o puternică impresie asupra contemporanilor. Ea a avut un considerabil răsunet internațional și i-a adus imediat celebritatea lui Ștefan cel Mare în Europa medievală. Papa Sixt al IV-lea i-a atribuit domnului Moldovei titlul de „atlet al lui Hristos” numindu-l totodată „scut al Creștinătății” [8, p. 8]. Biruința de la Vaslui a relevat nu numai sultanului, ci și întregii Europe, apariția unei noi puteri a Creștinătății în confruntarea cu Imperiul Otoman. Ea a impus Moldova printre factorii însemnați ai relațiilor internaționale în Europa Centrală și Răsăriteană.

În scrisoarea de la 25 ianuarie 1475, adresată monarhilor europeni, unul din documentele politice fundamentale ale istoriei acestei perioade, Ștefan cel Mare înainta chemarea la cruciadă și nominaliza angajamentul Moldovei pentru lupta care putea să urmeze. Căci sultanul Mehmed al II-lea se pregătea să vină împotriva Moldovei „voind să aibă această poartă a Creștinătății, care este țara noastră”. Pentru prima dată în documentele sale politice, Ștefan definea cu claritate poziția și importanța Moldovei în această luptă: „dacă această poartă a Creștinătății ar putea fi pierdută, atunci toată Creștinătatea va fi în mare primejdie” [1, p. 319-323].

E semnificativ faptul că în epoca marilor războaie cu turcii (1476-1486), precum și în perioada precedentă, domnul pune în valoare însemnătatea strategică a cetăților de la sud pentru Moldova și apărarea regatelor vecine. În 1477, prin solul Ioannes Tzemplakon, ruda soției sale, Ștefan cel Mare atrage atenția dogelui Venetiei: „Luminăția Voastră trebuie să aibă în vedere ca aceste două ținuturi (Chilia și Cetatea Albă) sunt Moldova toată, iar Moldova cu aceste ținuturi este un zid pentru Ungaria și pentru Polonia. Afară de aceasta, eu zic și mai mult, că dacă aceste două cetăți vor fi păstrate, va fi cu puțință ca turcii să piardă și Caffa și Chersonesul”. Remarcabilul document al gândirii politice a lui Ștefan cel Mare se încheie cu patetica declarație că domnul nu se va supune niciodată păgânilor „vrând mai bine de o sută de mii de ori moartea, decât aceasta” [11, p. 97-103].

Astfel, după prăbușirea vechiului echilibru european în 1453, Moldova în frunte cu Ștefan cel Mare, chiar de la începutul domniei, constituia, în centrul Europei, un front sigur al taberei cruciate, care era gata să stea până la moarte, cu capul domnului, în lupta pentru Creștinătate. De partea cealaltă a frontului trebuia să stea gata să lupte „pe mare și pe uscat” principii, cărora li se adresa: „Deci, fiți gata și fără întârziere” [1, p. 319-323]. „Poartă a Creștinătății” nu este o figură de stil inventată de Ștefan cel Mare, ci o misiune politico-religioasă pe care domnul Moldovei și-o asumase și în care fusese investit de Suveranul Pontif și Biserica Creștină Ortodoxă. Războaiele mari purtate cu Imperiul Otoman (2 campanii sultanale) în care țara a rezistat ne confirmă ponderea și locul lui Ștefan cel Mare în lupta antiotomană, începând cu primii ani ai domniei.

Bibliografie

1. Bogdan Ioan, Documentele lui Ștefan cel Mare, vol. II, București, 1913
2. Călători străini despre Țările Române, vol I, București, 1968
3. Cristea Ovidiu, Frontul românesc antiotoman în secolele XIV-XV: realitatea istorică sau mit istoriografic // Miturile comunismului românesc, București, 1998
4. Cronici turcești privind țările române, vol .I Extrase, București, 1966
5. Cronicele slavo-române din sec. XV-XVI, București, 1959
6. Documenta Romaniae Historica, D. Relații între Țările Române, vol. I, București, 1977

7. Gorovei Ștefan S., Maria Magdalena Szekely, Princeps omni laude maior. O istorie a lui Ștefan cel Mare, Suceava, 2005
8. Hurmuzaki, vol. II, partea I, București, 1891
9. Istoria românilor, vol. IV. De la universalitatea creștină către Europa „patriilor”, București, 2001;
10. Iorga Nicolae, Istoria lui Ștefan cel Mare pentru poporul român. București, 1904; București, 1966
11. Mihăilă G., Importanța politică și literară a corespondenței lui Ștefan cel Mare cu Veneția, // Contribuții la istoria culturii și literaturii române vechi, București, 1972
12. Murgescu Bogdan, Țările Române între Imperiul Otoman și Europa Creștină. Iași, 2012
13. Rezachevici Constantin, Rolul românilor în apărarea Europei de expansiunea otomană. Secolele XIV-XVI. Evoluția unui concept în contextul vremii, București, 2001
14. Simon Alexandru, Ștefan cel Mare și Matia Cervin. O coexistență medievală, Cluj-Napoca, 2005
15. Stoicescu Nicolae, Vlad Țepeș, București, 1976
16. Ștefan cel Mare și Sfânt. Bibliografie, Sfânta Mănăstire Putna, 2004; Stephen the Great, Prince of Moldavia (1457-1504). Historical Bibliography, București, 2004; Ștefan cel Mare și Sfânt 1457-1504. Bibliografie, Chișinău, 2004
17. Șimanschi Leon, Dumitru Agache, Moldova între anii 1469 și 1473: Program de guvernare și conjuncturi politice// Anuarul Institutului de Istorie “A.D. Xenopol”, tom XXXV, 1998
18. Славяно-молдавские летописи XV-XVI вв. Moscova, 1976